

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Babits és a Vigilia

Az induló katolikus folyóirat küldetésének egyik lehetséges forrásáról

Hogy mi is pontosan egy kulturális lap programja, azt legkönnyebben a folyóirat indulásakor vagy új szakaszának kezdetekor közölt szerkesztői programcikkből tudhatjuk meg. Nem mindig találunk azonban olyan írást, mely egyértelműen eligazítaná olvasóját a lap esztétikai irányáról, vállalt kulturális és társadalmi értékrendjéről. Egyetlen közismert példát említve csak: az 1908-ban induló Nyugat folyóirat első számának nyitó szövegét, Ignotus *Kelet népe* című írását aligha olvashatjuk programcikként, az induló lap egésze azonban – még ha ezt igazából csak a következő hónapok, évek igazolták is – szerzői és szerkesztői névsorával nagyon pontosan kijelölte az új orgánus helyét a hasonló sajtótermékek között és a századelő magyar irodalmi mezőjében egyaránt. Amikor 1935-ben Boldogasszony ünnepére megjelent a Vigilia első száma, bizonyos értelemben plurálisabb kulturális térbe érkezett, mint az ekkor még működő laptársa, a Nyugat tette majdnem három évtizeddel korábban, s éppen ennek a kulturális pluralitásnak már az első lapszámban való megjelenítése teszi ma különösen érdekessé az új katolikus folyóirat indulását, kimondott és kimondatlan küldetésvállalását.

Az induló Vigilia szerkesztői, Aradi Zsolt, Balla Borisz és Possonyi László nem adtak közzé a szó klasszikus értelmében vett programcikket, néhány sorban jelezték csupán a lap fő törekvését, mely szerint a magyar nép lelki megújulását kívánják elősegíteni egy kifejezetten elitista program keretében: „A szellem nagy értékeit gyűjtjük össze és közvetítjük, adjuk tovább egy új világ új katolikus értékeire szomjas magyar elit közönségnek.” Érdekes azonban egy rövid, elemző pillantást vetni az első lapszám szerzőinek névsorára. A Vigilia első szerkesztői húszas éveikben járó fiatal, világi, társadalmi kérdések iránt is elkötelezett katolikus értelmiségiek, szépírók voltak, ebből a szempontból közülük számíthatjuk az induló folyóiratban verssel jelentkező Rónay Györgyöt, a Vigilia későbbi főszerkesztőjét is. A harmincas évek közepén súlyos történelmi helyzetben alapított katolikus sajtóorgánus irányja az ő szintézisre törekvő, de egyértelmű kulturális és társadalmi értékkoordináták szerint meghatározott szemléletmódjukat tükrözte. A Vigilia első írása a piarista teológustól, Schütz Antaltól származik, aki a folyóiratnak is címet adó 'vigilia' jelentéséről elmélkedik. Schütz ekkor már elismert hittudós, az Akadémia levelező tagja s Prohászka Ottokár műveinek sajtó alá rendezője volt. Ő képviseli tehát azt a modernizációra törekvő katolicizmust, melynek meghatározó alakja a századelőn a fehérvári püspök, Prohászka volt. Az első Vigilia

tartalomjegyzékét böngészve ebbe a körbe sorolhatjuk a papköltőket, Sík Sándort és Mécs Lászlót, akik ekkora már komoly elismertségnek és (főként Mécs) népszerűségnek örvendtek. A magyar irodalom „metafizikáltságáról” a konzervatív irodalmár és kiváló műfordító Kállay Miklós értekezett, aki nem sokkal később, Tomay Cécile halála után vette át a Napkelet szerkesztését. Jacques Maritain Aquinói Szent Tamásról írt esszéje a neotomista gondolkodást képviselte a nyitó lapszámban, de jelzett egyfajta franciás orientáltságot is, melyet megerősített a Schütz írása után – tehát kiemelt helyen – szereplő Paul Claudel is. Meg kell azonban itt jegyezni, hogy a Vigilia ekkor és később is mű- és szakfordításaival igyekezett a legszélesebb nemzetközi tájékozódást szolgálni. A történettudomány, a zene és aktuális társadalmi kérdések iránti nyitottságot (Avar Gyulától például *Miért veszélyes a turanizmus?* címen közöltek cikket) több írás jelezte. A Vigilia első évfolyamának első számában jelenik meg, a korabeli magyar irodalmi modernség legjelentősebb alakjának, a Nyugat folyóirat ekkori szerkesztőjének, Babits Mihálynak *Intelem vezeklésre* című verse, melynek közlése azért is érdekes, mivel nem sokkal korábban a jezsuita Magyar Kultúra hasábjain a költő hitét „Gefühlsreligion”-nak minősítették, egyértelműen jelezve ezzel a konzervatív katolicizmus tartózkodását Babits személyével szemben.

Az 1935-ben alapított Vigilia szellemi karaktere, az általa képviselni kívánt lelki reneszánsz tehát több forrásból táplálkozik, s így alkot új szintézist. A lap szerkesztői építenek arra a klerikálisabb szemléletű katolicizmusra, mely a századforduló modernizációs törekvéseiből született meg, a szekularizációra és különösen is a 19. század végi egyházügyi törvényekre válaszként határozott politikai-társadalmi aktivitást hirdetett, s melynek egyik fő célkitűzése a modern katolikus kultúra megteremtése volt. A korszerű katolikus szellemiség megalkotásából ekkor, 1935-ben már hiányzik az a görcsösség, ami például a Nyugat ellenlapjaként 1909-ben megalapított Élet című hetilapot jellemezte, melynek modernizációs kalandja az első világháború kitörésekor, Kosztolányiék szerkesztőségéből való kivonulásával félig-meddig eredménytelenül ért véget. Úgy látom, a Vigiliában mintha sokkal természetesebben simulnának össze az eltérő, de egymással nem ellenséges kultúrafelfogások, s kezdenének párbeszédbe a különböző (modern és konzervatív) értékrendeket képviselő, de a szellemi és spirituális megújulásban érdekelt írástudók.

A fent jelzett források közül a továbbiakban egyet szeretnék kiemelni, mégpedig azt, amelyiket Babits neve fémjelez. Az *Intelem vezeklésre* Babits kései korszakának fontos verse, ugyanakkor jelenik meg a Vigiliában, amikor a Nyugat is közli, a kettős megjelenés ténye is – túl költő személyén – jelzi a két lap láthatatlan kötődését. A versben Babits – csakúgy, mint az 1927-ben publikált *Psychoanalysis christianaban* – az ember bűnös voltáról vall. „A büntudat

alaptónusa és az alázatosnak induló hang ellenére – állapítja meg a vers kapcsán Babist monográfiája, Rába György – az ágostoni, önmagával és Istenével küzdő lélek tárulkozik az *Intelem vezeklésre* soraiban, ahogy az önmarcangoló magatartást a szinte megszakítatlanul zuhogó, egyetlen mondat belső beszéde is lekottázza.” A katolikus lap kontextusában azonban a vers többletjelentést kap, amennyiben a vezeklés révén jóvá-lenni-akarás és a lap címében rejlő virrasztás, lényegében azonos irányba mutat, abban az értelemben, ahogy a nyitó oldalon a szerkesztők azt megfogalmazták: „Nemcsak a kegyelem, de az egyszerű belátás is rá kell vezesse a szellemet csak egy kissé is tisztelő embert, hogy nincs egyébre szüksége, mint konzekvensen végiggondolni mindazt, ami a szellem tiszteletéből folyik s nem kétséges, hogy a végén, a kupola zárópontjánál meg fogja találni a megoldást: Istent.”

Ebből a mondatból viszont egy újabb fontos kapcsolódás is adódik Babits gondolkodásmódjához, ez pedig a szellem tisztelete. Babits nevezetes, Julien Benda könyvéről írt esszéjében az írástudó feladatát abban határozza meg, hogy minden időben rá kell mutatnia az Igazságra: „Az »áruló« írástudó tehát nem avval lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a Csillag felé, melyre ujjja mutat. Az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többé a csillagra. Léptei magánügyek; de szavaiért és útjelzéséért felelős a világnak, melynek kalauzává szegődött.” (*Az írástudók árulása*, 1928) Az első világháború után Babits számára a legnagyobb intellektuális kihívást az jelentette, hogy megtalálja a maga válaszát a korszak egyre inkább barbarizálódó kultúrájára. A húszas évek közepén a válságtudat ellenére is megőrzi a jövőre vonatkozó reményt, a harmincas évek elejétől kezdve azonban egyre pesszimistábban szemléli saját korát, s benne a kultúra, az irodalom s a hozzájuk kötődő humanista értékek érvényesíthetőségét. Az *Új klasszicizmus felé* című esszéjében (1925) még megvan az az optimizmus, mely képes rávilágítani a válságból kivezető útra, s ez észrevehetően összecseng a Vigília programjával: „A lelkiesség szabadságot jelent, s a szabadság tudata csakugyan fontos biztatás; fölsillantani az Élet minden kényszerűségeinek mélyén eltemetett, fojtott, feledett szabadságot és felelősséget: igazi korszerű misszió. Teljesítése visszaadhatja a Szellemi Kultúra presztízsét.” Nem véletlen tehát, hogy önvallomásaiban ekkor többször visszatér saját katolicizmusának értelmezéséhez is. A szintén 1925-ben megjelent *Sziget és tenger* című kötetének nyitó írásában például ekképpen: „Én katolikus vagyok; azaz hiszek a nemzeteken felülálló, egész világnak szóló katolikus igazságban! Másszóval: hiszek igazságban, mely túl van a politikán, életünk helyi és pillanatnyi szükségletein: az én egyházam nem nemzeti egyház! Nem vagyok puritán: az én üdvösségemnek nem elégséges az, ami szükséges: ami itt és most szükséges.” (*Örökké ég a felhők felett*)

Babits kiindulópontja az *Új klasszicizmus felé* című esszéjében a művészet meghatározása: „különös kompromisszum idő és örökkévalóság között”. A költő válságtapasztalata tehát ebből a szemléletmódból fakadóan általános kortapasztalatként is megragadható, de legalábbis a kultúra válságaként érthető meg. Babits 1928-as *A vers jövődjéje* című, Trevelyan könyvéről készített recenziójában a költészet történetét a zenétől való elszakadás pillanatától kezdve egyfajta hanyatlástörténetként írja le: „Ennek a fejlődésnek pedig utolsó állomása a modern szabad vers, mely a Zenével már az utolsó kapcsolatot is felmondja.” A költészet válságának tapasztalata azonban nem az 1928-as recenzióban fogalmazódik meg elősként, hanem az először 1922-ben publikált *Régen elzengtek Sappho napjai* című versben, melynek nevezetes nyitó soraiban a líra etimológiáján keresztül szintén visszautal a költészet zenével való eredendő kapcsolatára: „A líra meghal. Nagyon is merész / kezekkel téptük a kényes leány / hegedü-testét, vad-vad hangokig / csigázva, hogy ma már csak nyögni tud / s hörögni mint halódó...”

A líra haláláról 1929-ben a Napkeletben érkező Halász Gábor, aki a romantikus költészet hanyatlása után egy új, arisztokratikus ízlésű líra felemelkedését prognosztizálja. Halász leírása sok ponton érintkezik Babits válságélményének megfogalmazásaival, Babits azonban 1928-ban már nem rajzol meg olyan egyértelműen pozitív jövőképet, mely a válság után a költészet újabb felvirágzását hozhatná. Lényeges különbség továbbá, hogy Babits az író társadalmi presztízsveszteségét s ezzel együtt a költészet szociális közegének beszűkülését is a válságtünetek közé sorolja, *A vers jövődjéről* szóló írásában a költészet hanyatlástörténete az avantgárd és a népiesség Babits által is érzékelt szociális törekvései ellenére is a líra hajdan meglévő társadalmi közegének végleges elvesztéséhez vezet: „a Költészet, mennél jobban leszáll szárnyaló magasságaiból, mennél inkább akar az Élet, a Nép, a Próza nyelvén szólni, annál távolabb jut attól, amit szociális és eleven művészetnek nevezhetünk; annál inkább egy kis céhnek hatástalan játéka lesz.” Ez Babits számára a 20-as évek végén már mindenképpen negatívum, s nemcsak az elefántcsonttoronyba zárkózó művész Babitsra vonatkoztatott sztereotípiáját cáfolja, de lényeges szemléletbeli eltérést mutat Halász arisztokratizmusától és az induló Vigilia nyitó soraiban megfogalmazott szellemi elitizmustól is.

Az esszék mellett Babits verseinek szemléletmódjában is hasonló váltásokat figyelhetünk meg. Az 1926-ban keletkezett *Cigány a siralomházban* Babits „költői fejlődésrajzának öntükröző szimbóluma” (Rába György), melyben korábbi költői korszakaira reflektál, egy-egy kifejezés szimbolizálja korábbi költészet szemléletét. Világháború előtti lírafelfogását az isteni világteremtés analógiájaként elképzelt költői alkotás révén létrehozott „fényes, páncélos, ízelt bogár” fejezi ki, míg a háború alattit a „trombitahang”. A versbeszéd jelen idejének költészeti szimbóluma viszont már a „könny”, mely a másik emberrel való együttérzés, a szenvedőkkel

való szolidaritás kifejezését szolgálja, tehát egyértelmű szociális irányultságot fejez ki. Innen érthető meg a prófétaszerep megjelenése is Babits költészetében (az *Intelem vezeklésre* is olvasható prófétai intésként is), feltűnő azonban, hogy az ő prófétáihoz nem a társadalmi cselekvés kapcsolódik, hanem sokkal inkább valamifajta passzivitás. S nemcsak az életművet záró nagy költői alkotásra, a *Jónás könyvére* kell gondolni, hanem például az 1931-ben született *Holt próféta a hegyenre*:

Elsüllyedt a világ és nem maradt élve más:
dombon ül s fejet csóvál a mord Jeremiás.

Eltűntek és elsüllyedtek, s talán így a jobb:
míg itt voltak, kínzóbb volt hogy egyedül vagyok.

A küldetési szerep kudarcának, az új mondaivaló hiányának önironikus verseként olvashatjuk az egy évvel korábbi *Mint különös hírmondót*, melynek versbeszélője „nagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!”

A harmincas években a korábban csak meghatározatlan félelemként fenyegető barbárság a náci Németországban konkrét alakot öltött, s ehhez járult még a költő egyre súlyosabb betegsége, az évtized végére így Babits számára végleg eltűnni látszott a pozitív jövő lehetősége. A *Jónás könyve* bizonyos értelemben annak az „igazi írástudó” szerepének a teljes kudarcáról is szól, akinek feladata az 1928-as esszé szerint még az, hogy a „Kor ellenőrzője és az Igazság nyilvántartója” legyen. A *Jónás könyvében* mindez nem elsősorban a korrallal szembeni vereséggént fogalmazódik meg, hanem a prófétai beszéd alapját adó isteni Szó, az Igazság elvesztésének tapasztalataként („mert gyöngye fegyver a szózat és igazság”). Így az Úr intése („Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem.”) egyszerre ironikus és önironikus, mivel végül Jónás lesz a történetben „Isten balekja” (Nemes Nagy Ágnes). Habár a mű végén az Úr szózatában a tiszta humanizmus nyilatkozik meg, Babits számára ekkora azok az időtlen értékek, melyek a húszas évek közepén még elérhetőnek tűntek, végképp elveszetté váltak, de legalábbis egy ki- és megismerhetetlen isteni létezőhöz rendelődtek. A költői elbeszéléshez később illesztett *Jónás imája* a fohász pátoszára áthangolva már pusztán a költői integritás kereteit adó, de elveszett isteni Szó visszanyerésének vágyát képes megfogalmazni.

Nem állíthatom persze, hogy Babits világszemlélete egybevágott volna azzal, amit a harmincas években a Vigilia képviselt, megjelenése az első lapszámban mégis jelezte az új katolikus sajtótermék nyitottságát a modern ember lelki vívódásai és spirituális megújulási

igénye felé. Babitstól életében nem jelent meg több írás a Vigiliában, de neve rendszeresen olvasható a lap hasábjain, s jellemzően pozitív kontextusban, műveit ismertetik, halálakor pedig Pogány Ö. Gábor búcsúzik tőle. Az első évfolyam második számában jelenik meg Sík Sándor *A katolikus irodalom problémájához* című dolgozata, mely válaszolt Illyés és Babits két évvel korábbi bírálatára, s egy korszerű, a Babitséval rokon autonóm irodalomeszményre alapozott „katolikus irodalom”-konceptiót vázolt fel. Ritka, de rendkívül tanulságos azonban a főszerkesztővé kinevezett Mécs László beköszönő cikke a lap 1941. évi januári számában. A *Magyar Vigilia* című írásában nyilván személyes sértettségétől is hajtva (gondoljunk az Illyés Gyula kritikája által generált 1933-as vitára) a korabeli konzervatívizmus kliséit követve kijelenti, hogy a Trianon utáni magyar szellemi életben a Nyugatnak nincs létjogosultsága. „A Nyugat meghonosította azt az erkölcstelen eljárást, hogy ami a magyar szellemi termelésből nem felelt meg szabadkőműves-liberális célkitűzésének, azt elfogult kritikájával: hallgatással, mellőzéssel s ha ez nem ment, akkor irgalmatlan dorongolással, gúnnal kiterroizálta a magyar tömegek gondolataiból, szívéből szóval a magyar jövőépítésből.” Mécs ebbe, az általa befogadhatatlan irodalomba sorolja Babitsot is. Babits halálának hónapjában azonban Kállay Miklós a *Katolikus irodalmunk fővonalai* című tanulmányában a költőt mint konvertitát fogadja be a magyar katolikus irodalom körébe: „Mások, bizonyos reminiscenciás hangulatrokonságot mindig elárulva, kezdenek újabban visszakanyarodni hozzá [ti. a katolikus irodalomhoz – Sz. Z.], mint Babits Mihály, akit most már a katolikus líra legcsodálatosabb gyöngyeinek, a középkori latin himnuszoknak remek fordítása s a Jónás imája, ezután a bensőséges magyar vallásos költemény után a konverzió pecsétjével is szeretnénk a katolikus költők közé iktatni.”

1944-ben a német megszállást követően a 10. évfolyamában járó Vigilia megszűnt. 1946-os újrainduláskor az új főszerkesztő, Sík Sándor egészen más programot hirdetett, mint öt évvel korábban Mécs, a lap újrafogalmazott küldetésstudta közelebb állt az első szerkesztők eredeti szintetizáló törekvéseihez, amennyiben a egyértelműen a magyar irodalom szerves részeként és a teljes hagyomány folytatójaként definiálta küldetését: „Ezeréves családfa hajtásainak tudjuk magunkat. Ez a fa a sátorjáró regösből és a legenda énekes malomforgató leányából hajt ki, és nedvei elkeringenek a nagy klasszikusokon és mirajtunk át a fiatalokig, akiknek szeretettel nyitjuk meg hasábjainkat. Egyek vagyunk ezzel az irodalmi hagyománnyal, és rajta keresztül az egész magyarsággal, amelynek élete, lelke, történelme ebben az irodalomban találta meg legigazibb önmagát. Életének mozdulatait ez készítette elő, mozgató eszméit ez tűzte ki, értékeit ez örökítette rá a jövőre. Ezt a hagyományt őrizzük, – mégegyszer mondjuk: az egészet: Pázmányt is, Bethlent is, Széchenyit is, Kossuthot is, Adyt is, Babitsot is.”

A Vigilia újraindulása után nem sokkal a háborút követő demokratizálódási folyamat illúzióját a kommunista diktatúra valósága váltotta fel, a folyóirat küldetése, az egyetemes értékek őrzése felett való virrasztás így régi-új jelentést kapott. Az értékőrzés vigiliás programjába a negyvenes évek végétől már nemcsak Babits tartozott bele, hanem az a fiatal újholdas nemzedék is, mely a babitsi hagyomány folytatójának vallotta magát, s részben éppen ezért kényszerült évekig tartó szilenciumra. S mindez csak egy részlete annak a Vigilia által 1935-től napjainkig hónapról hónapra bejárt kulturális térnek, melybe beletartozik a teológia, a hitélet, az aktuális társadalmi problémákra történő reflexiók, a tudomány, a zene és a képzőművészet. Hagyománytisztelet és állandó megújulás, értékőrzés és szintézisigény: alighanem ez a jelenleg 83. évfolyamában járó Vigilia titka, melynek révén nemcsak a korszerű keresztény-katolikus gondolkodás, hanem az egyetemes magyar művelődés fontos orgánuma tudott, tud lenni.